

Migráció, szórványosodás, misszió a zsidóságban és a keresztyénségben¹

Amikor a címet megfogalmaztam – ezt a szervezők nagyvonalúan reám bíz-
ták –, még nem tudtam, hogy ennek kidolgozása nemcsak meghaladja képessége-
met, de a kérdés érdeklődésem is kívül esik. Felfogva a feladatomat, beláttam,
hogy le kell mondanom arról, hogy a témát teljes terjedelmében, kultúrtörténeti
vetületében kimerítsem. Ezért csupán annak rövid vizsgálatára szorítkozom, hogy
a három fogalom számára hogyan lehet modelleket vagy antimodelleket találni az
ókori zsidóságban és a keresztyénségben, azaz hogy az egykori és a mai hogyan
párhuzamosítható. Minket természetesen nem a régi, valamikori történés érdekel,
hanem a 21. századi, mert ezek a folyamatok ma heveny módon jelentkeznek eu-
rópai társadalmunkban: tanúi vagyunk a keletről nyugatra történő etnikai áramlá-
soknak, a migrációnak, érdekeltek vagyunk ennek következményében, a szórvá-
nyosodásban, és a keresztyén egyház egyik legfontosabb kérdését, a missziót érin-
tik. A népek, népcsoportok, az egyének vándorlásával az eszmék is behatolnak, az
egyház és hívő tagjai is ütköznek a más nem keresztyén vallásokkal. A kelet-
nyugati áramlásnak a migráció és a szórványosodás esetében külső okai voltak, a
misszió esetében belsők.

I.

A **migráció** a lakosság (nép, törzs, család) lakóhely-változtatása mint folya-
mat, s ettől jelentésárnyalatilag különbözik az emigráció, melyben főleg a kiván-
dorlás tényére vonatkozik, legtöbbször a politikai okokból történt kivándorlás ér-
telmében, vagy éppen az emigránsok összességére. Egyik fogalom jelentéséhez
sem tartozik szorosan hozzá a száműzetés és a deportálás, amelyek a hatalom erő-
szakos és szervezett akciói, mint például Izraelnek Babilonba történt száműzetése,
vagy a zsidóknak a 20. században történt deportációja. A migráció lehet tömeges,
de gyakoribb a beszivárgó, amely törvényes is, de legtöbbször törvényen kívüli, s
ez utóbbi maga után vonja az ún. feketemunkát, amelyet a befogadó ország sok-
szor nem tud követni és nem tud ellene eljárni.

Mintegy két évezredre visszamenőleg figyelhetjük meg, hogy ez a népáram-
lás kelet–nyugat, vagy délkelet–nyugat irányba történik. Hivatkozhatunk itt a kö-
zépkor eleji népvándorlásra, vagy éppen a magyar honfoglalásra, de arra is, hogy
a Balkánról „beszivárgó migráció” évszázadok óta állandóan folyik. Természe-
sen nem ez érdekel most minket, hanem a zsidóké, amely tulajdonképpen a babi-
loni fogsággal kezdődött, ami – ahogyan megállapítottuk – száműzetés volt és
nem migráció. Az viszont, hogy Júda lakosságának egy része Egyiptomba mene-

¹ Elhangzott Fugyivásárhelyen, 2005. május 27-én, a *Studium Academicum* által szervezett szimpóziumon.

kült (lásd Jeremiás könyvének adatait), már kimondottan migráció. A szabadulás (Kr. e. 538) után jelentős zsidó csoport maradt Mezopotámiában. Tudjuk, hogy már a Kr. e. 2. században éltek zsidó csoportok Szíriában, Kis-Ázsiában, az Égei-tenger szigetein, Görögországban. A római provinciává lett Izrael lakosai a Kr. e. 1. századtól kezdve szívárogva ugyan, de így is tömegesen vándoroltak nyugatra. Az evangéliumokban többször olvasható ἀποδημῶ ige azt jelenti: elhagyni saját népének földjét (lásd δῆμος = nép). Az otthonmaradtak és az emigránsok arányáról nincs sehol szó a korabeli irodalomban, a mai számítások eltérőek: egyesek szerint Jézus idejében a szórványban négymillió zsidó élt, Izraelben félmillió², mások szerint 2–2,5 millió.³ Augustus császár halála idején a Római Birodalom 54 millió lakosából 4–4,5 millió volt a zsidó, azaz a népesség 7%-a. Ami az arányt illeti, a legvalószínűbb, hogy ebben a korban ugyanannyi zsidó emigráns volt, mint amennyi a szülőföldön élt, hozzávetőleg 3 millió külföldön és 3 millió otthon.⁴

A Kr. e. 1. században megindult zsidó migrációnak politikai és főleg gazdasági indítókai voltak. Akik nem bírták a politikai nyomást, és nem vállalták a kilátástalan küzdelemmel járó mártírságot, nyugatra mentek, ahol kisebb-nagyobb kolóniákban szabadon gyakorolhatták vallásukat. Azok voltak viszont többen, akik a gazdasági nyomor elől menekültek, remélve a jobb megélhetést. Ezek közül csak kevesen rendelkeztek valamelyes induló „tőkével” (lásd a tékozló fiú vagyონrészét), inkább csak afféle agrárproletárok voltak, s így gyakran rabszolgák-ként kerültek idegen földre. (Például: I. Ptolemaiosz százezer zsidó rabszolgát hurcolt Egyiptomba.) Ritkább esetben sikerült megszerezniük a befogadó ország állampolgárságát, mint ahogyan Pál apostol esetében történt.

Már az eddigiekből is látszik, hogy ami a zsidósággal történt, az prototípusa a 20–21. századi migrációnak: mindkettő keletről nyugatra történt, történik, mindkettőnél a politikai vagy gazdasági kényszer az indítók.

Az idegen a befogadó közegben fenn akar maradni, ezért majdnem minden ilyen közösségre jellemző, hogy igyekszik tömörülni, vallási, politikai, művelődési vagy más csoportokat alkot. Legjellemzőbb erre az, ahogyan a zsidóság megszervezte, illetve felépítette zsinagógáit. Meglétükről már a Kr. e. 3. századtól tudunk (főleg Egyiptomban és Mezopotámiában), de különösen jelentősek voltak a kis-ázsiai és a római zsinagógák, amelyek érdekképviselői, autonóm szervezetek voltak, s alacsonyabb (bét hasszéfer) és magasabb (bét hammidrás) fokú iskolákkal rendelkeztek. Ezekben a helyeken minden zsidó az ott létesült zsinagógához tartozott. A ma nyugaton felépült mohamedán mecsetek, a befogadóktól biztosított jogok, az önrendelkezés a zsidó migránsok ókori helyzetével azonosítható.

A befogadó ország szempontjából lényeges kérdés, hogy a bevándorlók mit hoznak magukkal. Ezek az ún. önazonosság-jegyek, amelyek három szinten je-

² Ezt az adatot közli J. Jeremias: *Gleichnisse*. 129.

³ Vermes G.: *Jézus és a judaizmus világa*. 26.

⁴ Lásd Kovács K.: *Hellenizmus, Róma, zsidóság*. 378.

lentkeznek. Először a vallás és az abból származó erkölcs, másodsor a nyelv, harmadszor a tárgyi kultúra és a folklór. Minél inkább megőrzik ezeket a jellegzetességeket, annál inkább idegenek maradnak a befogadók számára. Ennek tulajdonítható, hogy – Julius Caesar és Augustus zsidóbarát politikája után – Claudius Kr. u. 49-ben kitiltotta a zsidókat Rómából. A befogadottak szempontjából megállapítható, hogy a zsidók először nyelvüket adták föl (lásd hellenizálódásukat, amelynek nyoma például a Septuaginta és más görög nyelvű irat, mint Salamon Bölcsessége, a Makkabeusok 4. könyve stb.), ezzel majdnem együtt népi kultúrájuk semmisült meg. Legtovább vallásukat őrizték meg. A mai, főleg nyugati országoknak számolniuk kell azzal, hogy a betelepültek beolvadnak ugyan, elvesztik nyelvüket, népi sajátosságaikat, de vallásukat meg fogják tartani. Számunkra egyértelmű ez a folyamat, hiszen tudunk románul beszélő, román népviseletben járó reformátusokról.

A migrált népcsoportoknak a helyzete és a fennmaradása nagyban függ attól, hogy milyen az anyaországhoz való viszonyuk. Ismeretes, hogy a hitű zsidók egykor és most is, évente felkeresik Jeruzsálemet, s az is, hogy az anyaország igyekszik tájékozódni az elvándoroltakról. Talán ez utóbbinak a nyomát fedezhetjük fel abban, hogy a római zsidók időnként levelet kaptak Júdeából, vagy küldöncök jöttek tájékoztatni a diaszpórát, mint ahogyan az ApCsel 28,21 is mutatja.

Lényeges kérdés, hogy a befogadó ország miképpen viszonyul a betelepültekhez, hogy egyáltalán van-e erre nézve stratégiája. Ha van, ez lehet elzárkózó, kiutasító, vagy nyitott, liberális. Ez utóbbi esetben én magam alig tudnám megválaszolni, hogy miért fogadja be és tűri meg a betelepülteket. Ha félreteszünk egy jóhiszemű, humanitárius szempontot, marad a haszon szempontja: alulbérezett munkaerőt akar nyerni, olcsó piacot akar biztosítani (lásd a kínai árukat), etnikailag akarja feltölteni az országot, mintegy friss vért szivárogtatva be, meg akarja élénkíteni a kereskedelmet stb. Megint ráfut a gondolatunk arra, hogy a 13. századtól kezdődően azok, akik a Kárpátokon túlról beszívárgással migráltak, az erdélyi földesurak számára olcsó jobbágyerőt jelentettek.

Én magam nem látom tisztán, hogy a nyugati befogadó országok miképpen viszonyulnak a török, afgán stb. bevándorlókhoz, szórványos információim csupán arról vannak, hogy ez ma még megoldatlan kérdés.

II.

A migráció eredménye, következménye a **szórványosodás**. Ahogyan említettem, s ismeretes is, a *zsidók* szórványosodása a babiloni száműzetéssel indult meg. Az ókorban (nyilván később is, de minket most ez a korszak érdekel) nem csupán az anyaország volt kitéve a pusztító ellenségnek – lásd a szeleukidák, a Római Birodalom, majd később az iszlám Izráel elleni merényleteit –, hanem a szórványközösség is. Manetho (Kr. e. 3. sz.) és Apion (Kr. u. 1. sz.) zsidóellenessége Egyiptomban, a római Tacitus értékelése, hogy „utálatos nép”, a szórványzsidóság ellen szították a hangulatot, amely a kiutasításba, az üldözésbe ment át. Örök kérdés, hogy minek köszönhető, hogy a zsidóság az évezredekken át megma-

radt és meg tudta őrizni etnikai és vallási önazonosságát, mindannak ellenére, hogy a szórványban lenézett vagy éppen üldözött népcsoport volt. A kérdés megválaszolásához az enyémnél alaposabb felkészültségre van szükség, én csak kísérletet teszek erre:

Először azért, mert a zsidóságban a hit és a nemzettudat, a vallás és a népi-ség, az istentisztelet és a művelődés az életnek nem két különböző, hanem egy és ugyanazon szelete volt. Egy vallásos szertartás, mint például a páska családi megünneplése, népi hagyomány is volt. A zsidóság a zsolnárokat nem csupán istentiszteleti énekeknek tekintette, hanem hazafias daloknak is.

Másodszor, mert megépítette a szórványzsinagógákat, ahol khaszidok és liberálisok találkozhattak.

Harmadszor azért, mert gondoskodott arról, hogy a szórványokban megmaradjon a kultusz (a Kr. e. 411-ig fennállt elephantinei templomra gondolhatunk), az írástudóság (itt keletkezett a Babiloni Talmud, kb. Kr. u. 500-ban) és arról, hogy ezekben a szórványokban képzett rabbik tanítsanak.

Negyedszer: Isten olyan képességgel ajándékozta meg őszövetségi választott népét, amellyel megoldotta a mindenkori szórványhelyzet kettősségét. Egyfelől a közéletben alkalmazkodni tudott a befogadó ország törvényeihez, szokásaihoz, másfelől megőrizte zsidó jellegzetességét a legidegenebb környezetben is.

Az első századokban a *keresztyénségnek* kelet–nyugati irányú terjedése időben egybeesett a keleti vallások ugyanilyen irányú behatolásával. Megkezdődött a keresztyénség szórványosodása, s ezeknek a zsidó etnikumú, de erős Krisztustudatú csoportoknak szembe kellett nézniük a számukra idegen kultúrákkal, filozófiákkal és vallásokkal. Az újszövetségi levéllirodalom egyes halvány vagy jól kivehető megjegyzéseiből legalább három ilyen ütközési pontra következtethetünk.

A szórványkeresztyénség találkozott azzal az ősi római vallással, amely átvette a homéroszi istenségeket éppúgy, mint a keletről Rómába költözött lakosság, illetve a megvásárolt rabszolgák által keletről hozott primitív vallási elemeket. Hitéből következően határozottan visszautasította mind a császárkultuszt – ez aztán üldözésüket eredményezte –, mind a keleti misztikát.

És visszautasította a kis-ázsiai vegetációs misztériumkultuszokat is, a maguk termékenységi isteneivel, istennőivel.

A levéllirodalomban határozott jeleit találjuk annak, hogy a Perzsiából átszűrött, dualista szemléletű keresztyén gnoszticizmus ellen is hadakozott.

Egy kissé élesítve, azt mondhatjuk, hogy a keresztyénség mindig szórványhelyzetben volt, s ma is, világviszonylatban ez a helyzet. A császárkultusznak megfelelő világi és egyházi személyi kultusszal szembe kell néznie, egy keletről (nyugatról is?) beáramló misztikával vagy újgnoszticizmussal kell szembesülnie, s sokszor erőt vesz rajta a szórványpsichózis, hogy ti. úgyis elveszünk, szekularizálódunk, felolvadunk egy pánvallásosság tégelyében. Abban kell bízunk, hogy a diaszpóra a magnak (σπόρος, σπορά) a széthintését (διά) jelenti, reménységet arra, hogy Isten, az Ő magvető Fia által ebben a helyzetben is megtart. A Magvető

azonban megbízta tanítványait, hogy ők is azzá váljanak. Ez már a misszió kérdése, amiről az előadásom következő része szól.

III.

Az ószövetségi korban *Izráelnek*, később a zsidóságnak alig volt missziói tudata. Kiválasztottságát egyedi, sajátos helyzetnek tekintette. Csak annyit tudott, hogy „az Úr a föld s annak teljessége; a föld kerekége s annak lakosai” (Zsolt 24,1). Meg volt győződve, hogy Isten majd ama napon a Sionra gyűjti a népeket (értsd: pogányokat), s megvalósul az ő békeországa (Ézs 2,1–4), akkor majd eljön sok nép és erős nemzet Jeruzsálembe, s ez azt jelenti, hogy mindenki zsidó lesz (Zak 8,22–23). S bár kapott parancsot, hogy az ő szolgájának el kell vinnie az Úr üdvösségét a föld végső határáig (Ézs 49,6), ennek próbált ellenállni, mint Jónás. A missziói tudat csak a hellenizmus idején, a szórványosodás következtében kap életre. Jézus idejében a törekvés már megvolt, hogy a zsidók minél több pogányt térítsenek meg, s egy addig nem tapasztalt prozelitizmus vette kezdetét. A farizeusok a maguk számára kötelezővé tették, hogy mindegyikük minden évben szerezzon legalább egy prozelitát. Tudjuk ezt Jézus feddő szavaiból: „Jaj nektek képmutató írástudók és farizeusok, mert megkerültek a tengert és a földet, hogy egy pogányt zsidóvá tegyetek...!” (Mt 23,15) S ez azért volt bűn, mert ők maguk nem akartak megtérni. De a zsidók sohasem küldtek ki misszionáriusokat, mint tette Jézus a tanítványai esetében.

Hogy mégis megindult egy *zsidó misszió*, az a zsinagógáknak és a zsidók életvitelének köszönhető. Kovács Károly a zsidóságnak mint vallásnak a vonzerejét a következőkben látja: 1. A politeizmus zavarában a zsidó monoteizmus egy minden vallást, minden istenséget egyesítő volt, tehát mindenki megélhette vallássosságát. 2. Vonzó volt az is, hogy az Ószövetségben összefonódott a kultusz és az erkölcs. 3. Sok új vallással szemben, a zsidó a kijelentés és a kiválasztás ösiségével hatott. 4. Voltak olyanok is, akik a zsidóságban egy filozófiai értelemben vett magasabb rendű vallást láttak.⁵ A teljesen csatlakozott prozelitákon kívül (akik a Tóra betartására kötelezték magukat, s körülmetélkedtek) voltak ún. istenfélők (φοβούμενοι τὸν θεόν, σεβομένοι, ApCsel 13,16.26 és 17,4.17; 18,7), s számunkra ez azért fontos, mert ők szívesen hallgatták az evangéliumot és felvették a keresztyénséget.

A Szentlélek kitöltése után megindul a *keresztyén misszió*, a tanítványok engedelmességek a Máté evangéliuma végén olvasható parancsnak, hogy tanítvánnyá kell tenniük minden népeket (Mt 28,18–20), és Jézus megerősítette őket abban a tudatban, hogy tanúk lesznek Jeruzsálemben, Júdeában, Samáriában, majd a föld végső határáig (ApCsel 1,8). A megindult, és az első századokban végzett misszióról több polnyi könyvet írtak, s sokan kísérelték meg felsorolni az indítóokokat és értékelni az eredményeket. Valóban, a keresztyén missziót megkönnyítették a diaszpórában létesített zsinagógák, amelyek Pál apostol számára

⁵ *Hellenizmus, Róma, zsidóság.* 399–400.

mintegy missziós állomások voltak, s elsődleges igehirdetési lehetőséget adtak. Fel szokták emlegetni az útviszonyok javulását, a küldöncposta bevett szokását, a kereskedelem megélénkülését, azt, hogy a görög filozófia kimerült, hogy a Római Birodalom lassan, de biztosan romosodásnak indult, s még azt is, hogy az általános kelet–nyugati migráció elősegítette a keresztyénségnek nyugat felé hatolását. Mindez bizonyára igaz, s mi úgy tekintünk ezekre a jelenségekre, mint amelyek által Isten utat készített az evangéliumnak. A missziót csak kis részben lehet megmagyarázni ezekkel az Isten által teremtett lehetőségekkel, s azt is mondhatjuk, hogy ha ezek nem lettek volna meg, Isten akkor is gondoskodott volna, hogy az evangélium eljusson minden néphez. A hit viszont tudja, hogy a misszió diadala a Szentlélek csodája.

Szembe kell néznünk egy hasonló helyzettel: ma vannak templomaink és külmisziói állomásaink, az 1. századi zsinagógáknak megfelelően; ma az igehirdetők nem az apostolok szekerén utaznak, hanem autópályán, többlóerős kényelmes kocsikban; ma romos erkölcsi világunkban üdítően kellene hatnia az evangéliumnak, mint egykor a pusztuló Római Birodalomban. A kérdést nem tudjuk kikerülni: bel- és külmiszióink van-e annyira átható, mint ahogyan egykor a hirdett Ige só és kovász volt?

Végezetül – és az előbbi kérdéshez kapcsolódva –, térségünkben nem tudunk eltekinteni attól, amit kisebbségi feladatnak nevezhetünk. Az emigránsok, a szórványtelepesek, a missziót végzők mindig kisebbségben voltak, de mint ilyenek, tudták kovász, mustármag rendeltetésüket. Ez megtörtént abban a külmiszióban, aminek következtében például az afrikai ifjú egyházak létrejöttek, szemlélhető abban az élni akarásban, amelyet a nyugat-európai emigránsok, mint mohamedán közösségek felmutatnak. Azt kell tudnunk, hogy Isten a mi oldalunkon van, s Vele minőségi többségben vagyunk. Ez ad erőt, hogy fennmaradjunk, hogy munkálkodjunk, hogy tanítványi minőségünket megőrizzük.

Ma minden arra kényszerít, hogy a **jelenben** éljünk. Igen, mert a mai jelenen hosszú jövőendő sorsa dől el. A látszat az is, mintha a mai ember szervesen a jelenben élne. A valóság azonban inkább az, hogy a **jelennek**, a percnak, a múltó időnek élünk. Kiejük a jelen kéjeit, örömeit, anyagi lehetőségeit, gondolatainkkal azonban vagy a múlton merengünk, vagy a jövőendőn ábrándozunk, illetve attól félünk.

László Dezső: *Veszedelmek*. Kiáltó Szó 1944. 13.